

İSLAM RÖNESANSINDA BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİNİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Roya MİRZABAYOVA*

(ORCID: 0000-0001-2345-6789)

Makale Gönderim Tarihi

19.12.2020

Makale Kabul Tarihi

20.11.2021

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: MİRZABAYOVA, R., “İslam Rönesansı’nda Birlikte Yaşama Tecrübesini Etkileyen Temel Faktörler”, *Bengi: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Year: 4, Volume: I, No: 1, (February 2021): 54-64.

APA: MİRZABAYOVA, R. (2021). “İslam Rönesansı’nda Birlikte Yaşama Tecrübesini Etkileyen Temel Faktörler”, *Bengi: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Year: 4, Volume: I, No: 1: 54-64.

Özet

İslam tarihinde kültürel, ekonomik, bilimsel gelişme dönemi olarak kabul edilen İslam’ın Altın Çağ’ındaki başarılar Müslüman dünyası için gerçek bir gurur kaynağıydı. Her ulus kendi özelliklerini korumuş ve o dönemde İslam medeniyeti çeşitlilik içinde bir uyum yaratmıştır. Bu uyum bir arada yaşama kültürüyle elde edilmiştir. İslam Rönesansı sırasında İslam medeniyetinde bir arada yaşamayı şekillendiren bir dizi faktör vardı.

Makale, İslam’ın ortaya çıkışı, Arapların askeri fetihleri, Arapça resmi dili, sekizinci yüzyıldan başlayan yaygın çeviri süreci ve laik bilimlerin gelişimi gibi faktörleri tartışıyor.

İslam, her şeyden önce, insanları ırkına, milliyetine, dinine, diline, cinsine, mal varlığına, siyasi görüşüne bakılmaksızın herkesin hak ve özgürlüklerinin eşitliğini güvence altına alan ve tek bir imanla birleştiren entelektüel ve duygusal bir güçtür. İslam’ın ortaya çıkması sonucu oluşan birlikte yaşama ve hoşgörü kültürü ortaçağ Avrupa’sına yabancıydı. Bu hoşgörü İslam içinde oluştu.

Başka bir faktör de Araplar tarafından geniş alanların fethedilmesidir. Bu fetihler sonucunda bu alanlarla birlikte yeni kent merkezleri ve yeni ticaret yolları inşa edildi. Yakın ticaret

* Bilim Tarihi Araştırmacısı. Bilim Tarihi Enstitüsü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi.
Dr. (Felsefe Enstitüsü, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi). royamirzabayova@gmail.com

ilişkileri, diğer kültürlerin benimsenmesi, çok kültürlü diyalog, dini hoşgörü İslam dünyasında bir arada yaşamının gelişmesine yol açmıştır.

İslam medeniyeti, çeviri sürecinin en yüksek modelini sunan ve medeniyetleri kültürel zenginleşmeye ve kültürleşmeye yönlendiren medeniyetlerden biri olarak kabul edilmektedir. İslam medeniyetindeki çeviri hareketi Mehdi (775-786) ve Harun el-Raşid (786-809) halifeleri döneminde kademeli olarak başladı. Bu dönemde antik el yazmaların çoğu Bağdat ve Basra'ya aktı. Çevirmenler arasında Bizans İmparatorluğu'ndan Yunanlılar ve Hıristiyan bilginler de dahil olmak üzere Türkler, Araplar vardı.

Anahtar Kelimeler: İslam, Medeniyet, Birlikte Yaşama, Çeviri, Bilim.

The Main Factors That Influence The Coexistence In The Islamic Renaissance

Abstract

The achievements of Islamic Golden Age, considered the period of cultural, economic, scientific development in the history of Islam were a real source of pride for the Muslim world. Each nation has preserved its peculiar characteristics and Islamic civilization created harmony in diversity in that period. This harmony is achieved through the culture of coexistence. There were a number of factors that shaped coexistence in Islamic civilization during the Islamic Renaissance.

The article discusses these factors such as the emergence of Islam, the military conquests of the Arabs, the official language of Arabic, the widespread translation process beginning from the eighth century, and the development of secular sciences.

Islam is, first of all, an intellectual and emotional force that unites people with a single faith, regardless of race, religion, nationality or political affiliation by the spiritual spirit. The culture of coexistence and tolerance formed as a result of the emergence of Islam was foreign to medieval Europe. This tolerance was formed within Islam.

Another factor is the conquests of large areas by the Arabs. As a result of these conquests, new urban centers and new trade routes were built with these areas. Close trade relations, the adoption of other cultures, multicultural dialogue, religious tolerance have led to the development of coexistence in the Islamic world.

Islamic civilization is also considered to be one of the civilizations that offers the highest model of the translation process and leads civilizations to cultural enrichment and acculturation.

The translation movement in Islamic civilization began gradually during the caliphates of al-Mahdi (775-786) and Harun al-Rashid (786-809). Most of ancient manuscripts flowed to Baghdad and Basra during this period. Among the translators, there were Turks, Arabs, including Greeks from the Byzantine Empire and Christian scholars.

Key Words: Islam, Culture, Coexistence, Translation, Science.

Giriş

Tarih boyunca çeşitli uygarlıklar ve toplumlar var olmuştur. Bu toplumlardan bazıları ayrımcılığı ve daha çok kendi kendine izolasyon etmeyi tercih etmiş ve sonuç olarak dini, etnik ve sosyo-ekonomik gibi birçok sorun ortaya çıkmıştır. Bazıları birlikte yaşamayı meylli olmuş ve barış, huzur, birlik ve eşitlik içinde yaşamayı arzu etmişler. İnsanın manevi dünyasının üstünlüğü, başka milletlerden olan insanları, başka dilleri konuşan insanları, başka dine ve ırka mensub olan insanları kabul etmesiyle, onlarla aynı anda ve aynı yerde birlikte yaşama kabiliyeti ile kendini gösterir. Dünya farklılıklar açısından zengindir ve sürdürülebilir gelişme farklılıklardan gelir.

Etnik gruplar arası ilişkilerin 4 ana biçimi vardır: soykırım, asimilasyon, segregasyon ve entegrasyon. Soykırım, sayısal veya teknolojik olarak baskın olan bir etnik veya kültürel grubun temasda olduğu başka bir etnik veya kültürel grubun üyelerinin fiziksel olarak yok edilmesidir. Asimilasyon, bir etnik veya kültürel grubun baskın olan diğer bir grubun geleneklerine, değerlerine ve yaşam tarzına gönüllü veya zorunlu olarak uyum sağlamasıdır. Segregasyon, ulusal veya kültürel grupların aynı toplumda birbirlerinden ayrı olarak yaşamasıdır. Entegrasyon, eşit öneme sahip tek bir toplumda birleşen farklı grupların uzun vadeli temas koşullarında kültürel bireyselliklerini sürdürdükleri bir **birlikte yaşama** sürecidir. Soykırım, daha düşük bir uygarlık seviyesindeki insanlara özgü olsa da, uygarlık seviyesi zamanla yükseldikçe, sonraki ilişkiler, en yüksek seviye olarak ise entegrasyon gözlenmektedir. (Məmmədov, 2017: 129).

Orta çağ İslam uygarlığı ise yüksek ve baskın sivil toplumu olarak artık entegrasyon sürecinden geçmiş ve burada farklı kültürlerin ve azınlıkların her biri kendi köklerini korumak kaydıyla baskın olan bir topluma karışmış ve eşi benzeri olmayan birlikte yaşama ortamı yaratmıştır. Bu, İslam uygarlığının en önemli özelliklerinden biridir. Böyle ki, bir arada yaşamının nedeni olarak iki ana faktörü örnek gösterebiliriz:

- Devletin mevcut etnik ve kültürel çeşitliliğin korunmasına gösterdiği özen.
- Devlet tarafından toplumdaki tüm dini mezheplerin temsilcilerine eşit siyasi muamele.

İslami Rönesans devrinde, İslam uygarlığında bir arada yaşamayı şekillendiren bir dizi faktör vardı. Şöyle ki, buraya *İslam'ın ortaya çıkışı, Arapların askeri fetihleri, Arapçanın resmi dil olması, 8. yüzyılda yaygın çeviri süreci ve dolayısıyla seküler bilimlerin gelişmesi* gibi faktörleri örnek gösterebiliriz.

1. İslam Dininin Ortaya Çıkışı Ve Bir Arada Yaşama Kültürünün Oluşumu

Din, insanı yaratılış amacına uygun olarak yüceltmek ve mükemmelleştirmek ister. Onun asıl hedefi insanın iç dünyası ve davranışlarıdır. İnsanları başkalarına karşı şefkatli olmaya, diğer insanlarla hiçbir karşılık beklemezsin, sadece sevgiye dayalı samimi dostluklar kurmaya çağırır.

Tarih boyunca dinin iki rolü mevcut olmuştur: bireysel ve sosyal. Bir yandan insanın temel sorunlarını birey olarak çözmek için çeşitli öneriler ortaya koyan din, diğer yandan sosyal kurumları ve olayları etkilemektedir. Dinin kültürden ayrılması imkansızdır. Böylece o, önce bireylere ve bireyler aracılığıyla sosyal kurumlara öyle bir nüfuz eder ki sonuç olarak, kültürün ayrılmaz bir parçası haline gelir. Din, verdiği uluslararası mesajlar yoluyla bireyleri etkileme gücü sayesinde, kültürün tüm alanlarına hakim olabilir. Din ayrıca kurumlar oluşturarak, değerlere ve ilişkilere etki ederek sosyal bilim, teknoloji vb. gibi alanlarda kendi etki gücünü gösterir. Din, sosyal entegrasyon toplumu oluşturan, farklı maddî ve manevî unsurların dinamik ve harmonik olarak bir bütün oluşturarak birbirlerini tamamlayıcılığıdır (İsmayilov, 2017: 24).

İslam medeniyetini diğer medeniyetlerden ayıran özellikleri incelediğimizde ilk göze çarpan özelliği, bu medeniyetin doğuş ve gelişiminin çok hızlı ve kapsamlı bir şekilde gerçekleşmiş olduğudur. Medeniyetlerin temel ortak özelliklerinden birisi uzun ömürlü oluşlarıdır. Fiziksel ve toplumsal anlamda bir varlığın uzun ömürlü oluşu, onun kuruluş, doğuş aşamasının kısa süreli olmamasına bağlıdır. Bu nedenle tarihte kısa zamanda kurulup büyüyen devletlerin uzun ömürlü olmadıklarını, temellerinin zayıf kalması nedeniyle aynı hızla da parçalandıklarını ve çöktüklerini görmekteyiz. Ancak bu toplumsal ve fiziksel kural, İslam medeniyeti ve onun kalıcılığı konusunda geçerli olmamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından 23 yıl gibi kısa bir sürede temelleri atılan İslam medeniyeti, bir iki asır içerisinde döneminin en büyük medeniyeti hâline gelmiş ve 14 asırlık geçmişi ile varlığını günümüze kadar sürdüren büyük medeniyetlerden birisi olmuştur. Arap Yarımadası'nda miladî 7. yüzyılda temelleri atılan İslam medeniyetinin başlangıçta asli unsurunu büyük ağırlıkla Arap ırkı oluşturmuş; ancak 1,5 asır bile geçmeden medeniyetin sınırları Mezopotamya, Kuzey Afrika, İspanya, İran, Orta Asya ve Hindistan'a kadar yayılmış ve bu bölgelerin halkları da İslam dinini seçerek hızla yayılan medeniyetin asli unsurlarına dönüşmüşlerdir. Bu hızlı gelişimin hızlı bir parçalanma ve yok oluşa dönüşmeden günümüze kadar varlığını sürdürmesi; İslam medeniyetinde birlikte yaşama kültürünün öncelikle medeniyetin asli unsurları olan Müslümanlar arasında olmak üzere oldukça güçlü bir biçimde kurulduğunu açıkça göstermektedir. İslam medeniyetinin tarihte ve günümüzde var olan diğer büyük medeniyetlerden ayıran bir başka önemli özelliği ise “dinin” İslam medeniyetindeki yeridir. Diğer medeniyetlerde (Hint, Çin, Mezopotamya, Mısır, İnka, Aztek, Yunan, Roma vd.) din, bu medeniyetlerin önemli bir kültürel değeri düzeyindedir. İslam medeniyetinde ise “din”, medeniyetin temeli ve onun asli kaynağıdır. İslam medeniyeti, İslam dini ile birlikte kurulmuş ve ortaya çıkmıştır. Bu nedenle diğer medeniyetlerde dinin medeniyetin inşasındaki rolü, bu konuda etkili olan diğer kültürel unsurlardan (siyaset, ekonomi, ticaret, coğrafi koşullar, iklim, toplumsal ve askerî yapı, kentleşme, hukuk düzeni vb.) biri olma düzeyinde kalmaktadır. (Kunduracı, 2015 : 66) İslam sadece bir din değil, onunla bağlantılı tüm sosyal ve kültürel sistem, yaşam biçimidir. Bu birlik inancın göstergesiydi. Dünyevi ve dini değerlerin birbirine zarar vermeden bir arada yaşama geleneğini yaşatan İslam kültürü, birlik kavramı, farklı üslup ve kültürel bütünlük ile ayırt edilen bir gelenek olmuştur. Bu birlik, farklılıklardan oluşan bir birlikti. İslam, her şeyden önce,

sosyal ilişkileri düzenleyen bir sosyal örnekti. İslam'ın varlığı, yeni uygarlık için gerçek bir farklılıktı, bu medeniyet bölgenin tüm nüfusunu tek bir dini toplulukta birleştirmişti.

Müslüman toplumu her bir dini kutsal kabul ediyordu. İslam, insanlığa gerçek ve adil bir rehber olarak gelmişti. Ve büyük bir toplum yaratmıştı. Bu dinin herkes tarafından yaygın olarak kabul edilmesinin temel nedeni, onun diğer dinlerin devamı olarak sunulmasıydı. Bu dinin özelliği, kutsal kitap olan Kur'anın tek kelime değil, sadece son kelime olarak değerlendirilmesidir. İslam hem geçmişle bir bağlantıyı hem de güvenli bir geleceği somutlaştırıyordu. Müslümanların farklı zamanlarda dünya toplumunu Müslümanlara ve Müslüman olmayanlara ayırdığı bir gerçektir. Elbette bu tür kavramlar her çağda, hatta en dini, etnik ve milli toplumlarda bile bulunur. Ancak böyle bir önyargı, Müslüman imparatorluğun kurucularının büyük bir uygarlık yaratmasına engel teşkil etmedi. Aksine toplumda birlik yarattı. Dahası, İslam İmparatorluğu etnik ve kültürel farklılıklara sahip sosyal olarak istikrarlı bir toplum yaratarak en yüksek zirvesine ulaştı.

İslam dini ve kültürü sayesinde Batı'da bir rönesans devri gerçekleşti ve bunun sonucunda güçlü bir toplum kuruldu. Böyle ki, İslam kültürü ve felsefesi Batı dünyasını farklı alanlarda etkilemiştir: 1. Hümanizm, 2. İlim, 3. İslam peripatetizmi, 4. Gizem. Hümanizm dahil İslami değerler Batı'ya iki şekilde aktarıldı: ilki Cordoba-Endülüs ve ikincisi İtalya-Sicilya. Müslüman ve müslüman olmayan kişiler iletişim kurduktan sonra İslam kültürü topluma nüfuz etmeyi başardı. İslam hayatı ve onun aşladığı hümanizm insanları düşünmeye yönlendiriyordu. O dönemde İslam, "Sizin dininiz size, benimki bana" ilkesiyle hoşgörünün somut bir örneği olarak toplumun refahını sağlamayı başardı. Endülüs ve Sicilya'dan Avrupa'ya gelen İslam ahlakı insanlara etkisiz geçmemiştir. İslam'ın hümanist idealizmi ve rasyonel bir temele dayanan dini dünya görüşü, kendisinin hoşgörü ilkelerinde açıkça ortaya çıkıyordu. İslam'da Ehl-i kitap sayılan Hıristiyan ve Yahudilere karşı tavırlar farklıydı. Cizye vergisi toplanarak, İslam sınırları içinde onların canları ve malları korunmuştur. Öte yandan, onlar Halifeliğin sosyal hayatında da yer almışlardı. Bu eğilim Cordoba Hilafet döneminde de devam etmişti. Kilisenin zor şartları altında ezilen köylüler, bu İslam devletine sığınarak canlarını ve mallarını korumaya çalıştılar. Uzun yıllardır yaşayan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi toplulukları birbirine etki ederek benzersiz bir toplum oluşturmayı başarmıştılar. (Səmədov, 2018: 63)

2. Arap Fetihleri Ve Bir Arada Yaşama Süreci

Birlikte yaşama tecrübesini etkileyen bir diğer faktör ise geniş alanların Araplar tarafından fethidir. Arap-Müslüman fetihleri, ortaçağ medeniyetinde yeni bir çağın başlamasına yol açtı. Arabistan, Sasani İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu'nun doğu bölgelerinin İslam İmparatorluğu içinde birleşmesine yol açan uzun bir tarihi süreç başladı ve Yahudilik, Hıristiyanlık ve Zerdüştlük dinine mensub olan insanlarla birlikte bir İslam toplumu oluştu. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra özellikle ilk dört halife Ebu Bekir (632-34), Ömer (634-44), Osman (644-56) ve Ali (656-61) "Raşid halifeleri" olarak anıldı (Doğru yönetilen halifelik - Râşidîn Halifeliği). Bu halifeler bir dizi askeri sefer düzenlediler. (Lapidus, 2014: 46).

Sasani İmparatorluğu Orta Asya'dan Himalayalara kadar olan bölgeyi, Bizans İmparatorluğu ise Akdeniz çevresindeki alanı kaplıyordu. 7. yüzyılın başında Ortadoğu iki büyük

imparatorluk tarafından yönetiliyordu: doğuda Sasani İmparatorluğu ve batıda Bizans İmparatorluğu. Bu iki imparatorluk arasındaki çatışmalar, savaşlar ve aynı zamanda veba salgınının Bizans ve Sasani imparatorluklarında yayılması her iki imparatorluğu zayıflatmıştı. Sonuç olarak, Arap Halifeliği, Bizans ve Sasani İmparatorluklarının büyük bir bölümünü özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ve genel olarak Orta Asya'dan İspanya'ya kadar geniş bir alanı işgal etmişti. Böyle ki, bu işgallerin tarihine bakmak gereklidir.

Irak, Suriye ve Mısır 641'de, İran 654'te, Kuzey Afrika 643-711'de ve İspanya 711-759'da işgal edildi. 751'de Amu Darya ile Siri Darya arasındaki bölgeleri, Orta Asya'nın doğu kısmı tamamen fethedildi. Böylece Orta Doğu, Kuzey Afrika, İspanya ve Maveraünnehir tek bir imparatorlukta birleşti. Fetihler sonucunda halifeler bu yeni toprakların askeri ve idari liderleri oldular. Emevi hanedanı (661-750), Bizans ve Sasani imparatorluklarının yönetim sistemini yeniden düzenleyerek onu Müslüman-İslami yapıda yok ettiler. Abbasi hanedanlığının (750-1258) iktidara gelmesi neticesinde imparatorluk en yüksek siyasi örgütlenme düzeyine ulaşmış, sınırlar tamamen genişlemiş ve bu dönem siyasi güç ve kültürel yapılanma dönemi olarak tarihe geçmiştir. (Lapidus, 2014: 46).

Müslümanların, kendi dışındaki insanlara, inancı ve etnik yapısı ne olursa olsun, İslam'ın belirlediği ilkeler bağlamında sergiledikleri yönetimde, bölgenin Müslüman düşünürlerinin rolü oldukça etkili olmuştur. Müslümanların İspanya-İberia'daki fetih faaliyetlerinin değişmez prensiplerinin, Hz. Muhammed ve onu izleyen Raşit halifelerin ordu komutanlarına yaptığı tavsiyeler ile belirledikleri stratejilerin oluşturduğunda kuşku yoktur. Bu yaklaşım gereği fethin temel hedefi zulmü ortadan kaldırıp, adil yönetim imkanının sunulması olup, savaşlarda yaşlı, çocuk, kadın, ibadethaneler, ekili araziler, meyveli ağaçlar, hayvanlar ve savaşa silahlı güç olarak iştirak etmeyenlerin zarar görmemesi için azami özen gösterilmesi esasına dayanıyordu. Müslümanların soykırma uğradığı çöküş döneminde bu bölgeye yardım için gönderilen gemilerle sadece Müslümanların değil, Yahudilerin de tahliye edilmiş olması, Müslümanların en zor zamanlarda farklı inanç grubundan insanlar için bile neler yapmış olduklarının müstesna örneklerindedir. Müslümanların bölgeyi fethinde karşılaştıkları çoğunluğu Hristiyan ve Yahudilerden oluşan yerel topluluklarla birlikte yaşam koşullarını rahatça devam ettirebilmelerine imkan tanımaları, tarihçiler tarafından Dünya tarihinde eşine az rastlanan büyük uzlaşılardan biri olarak nitelenmiştir (Bekiryazıcı, 2017: 313).

Müslüman İmparatorluğun işgal ettiği topraklar batıda İber Yarımadası'ndan doğuda Himalayalara kadar geniş bir alanı kaplıyordu. Bu fetihlerin sonucunda yeni şehir merkezleri inşa edildi ve bu alanlarla yeni ticari amaçlı yollar yapıldı. Bu yakın ticari ilişkiler, diğer kültürlerin benimsenmesi, çokkültürlülük diyalogu ve dini hoşgörü İslam dünyasında ilmin de gelişmesine yol açmıştır. İlimi geliştirmek için kurumsal eğitim (devlet yapısı vb.), ekonomik koşullar ve kültürel değerlere ihtiyaç vardır. Her şeyden önce ekonomik koşullar, bilimlerin karşılıklı zenginleşmesine ve bilimsel topluluğun ilim hakkındaki bilgisinin artmasına, ilmin daha da zenginleşmesine yol açtı. Yeni işgal edilmiş topraklardan toplanan mülk, altın, hammadde sonucunda, nüfusun artışıyla birlikte yeni şehir merkezlerinin inşası (Bağdat, Şam, Cordoba, İskenderiye), su ve kara taşımacılığını kullanarak geniş alanlarda ticaretin oluşmasıyla da ekonomi de gelişiminin zirvesindeydi. Ekonomik gelirdeki artış aynı zamanda entelektüel zenginlik anlamına geliyordu. Ve

böylece ilim ve eğitime daha fazla yatırım yapıldı, büyük bilim merkezleri ve enstitüler kuruldu ve şehirler entelektüel ve bilimsel araştırma merkezleri haline geldi.

Müslümanların fetih sonrası bölge halkı ile adeta hayatın devamı için zaruri olan bütün alanlarda adil paylaşımaya dayalı sosyal birlikteliği tesis edilmiş olmaları, bölgenin kısa zamanda gelişimi ve imarı için büyük yarar sağlamıştır. Hıristiyan halk zamanla İslâm kültürünün derin tesiri altında kaldı; İspanyollar da kendi ana dillerinin yanında yazı ve konuşma dili olarak Arapça'yı kullanır hale geldiler. Hem Arapça ve Latince'ye vukufu hem de İslâm kültürünü yakından tanımaları sayesinde bu cemaat Endülüs ile Hıristiyan İspanya, hatta Avrupa'nın diğer ülkeleri arasındaki kültürel alışverişte köprü vazifesi görüyordu. Vizigotlar'ın sonlarına doğru dinî hakları tamamen ellerinden alınan ve köleleştirilen Yahudiler, İslâm fethiyle birlikte dinî bir cemaat olarak yeniden dirilme ve dinlerini rahatça yaşama hakkını elde ettiler. Geniş ticarî faaliyetleri sayesinde iktisadî hayatta ve İbrânîce, Latince, Arapça bilmeleri sebebiyle de idarî ve kültürel hayatta önemli bir yer işgal ettiler." Müslüman fatihler yerli Hristiyan ve Yahudi halkın dini yaşantılarına karışmıyor, İslâm'ı kabul etmeleri için onları zorlamıyorlardı. Onların bu tutumlarından dolayıdır ki, Hristiyanlar Müslümanlarla kurdukları dostane ilişkiler sayesinde Doğu'dan gelen İslâm kültür ve medeniyetinden önemli derecede yararlanmışlardır (Bekiryazıcı, 2017: 313-314). Ancak Cordoba Halifeliğinin parçalanmasından sonra Hristiyanlar ülkeye nüfuz ederek İslâm'ı kabul etmiş Avrupalıları kademeli olarak kendi dini dünya görüşleri içerisinde eritmeye çalıştılar. Böylece bu iletişim sırasında onlar İslâm ilmi ve felsefesi ile tanışmış oldular.

3. Birlikte Yaşama Kültürünün Oluşumunda Arap Dilinin Rolü

Humboldt'a göre, insanın doğumu ile birlikte uygarlığın da çekirdeği meydana gelir ve onun gelişen varlığı ile birlikte büyür. Her insan, öteki insanlarla birlikte yaşamak zorunda olduğundan, başlangıçtan beri insanlar aralarında topluluklar kurmuşlar, yasalar koymuşlardır. Bu topluluklar da sonraki toplumların düzenli, yasalı yaşamını hazırlamıştır. Dil de insanların bu birlikte yaşamaları ile, onların tinsel gelişmesiyle derinden bağlıdır. Böylece dillerin de insanın oluşumu ile birlikte geliştiklerini, insanın bütün tinsel özelliklerinin dilde kendini gösterdiğini kabul etmek gerekir. Dili yapan güç tek tek insanlarda olsun, bütünde olsun insanın yapıcı isteklerini yerine getirinceye kadar çalışır. Bu kabul edilince dilde ve dil çeşitlerinde insanın gelişimindeki türlü ilerlemelerin basamakları bulunabilir. Dil, insanlığın tinsel gelişmesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. "Bu tinsel gelişmenin ileri veya geri her basamağında dil birliktedir ve her kültür durumu dilde tanınır", dilde belli olur (Akarsu, 1998: 46).

Yüzyıllar boyunca Arapça, önceler hiçbir dilin olmadığı kadar uluslararası bir dil olmuştur. Tek bir halkın, tek bir ulusun, tek bir dinin dili değil, birçok halkın, ulusun ve dinin diliydi. Arapça yazılı veya sözlü, İslami inancın ardından 14. yüzyıla kadar Müslüman topluluğunu bir arada tutan ikinci temel bağdır. İslâm uygarlığında çeviri hareketi, el-Mehdi (775-786) ve Harun Reşid (786-809) halifelik ettiği zamanlarda kademeli olarak başladı. Çeviri süreci 2 asır sürdü. Antik çağlardan beri çeviri, uluslar ve halklar arasındaki en etkili iletişim aracı olmuştur ve çeviri yoluyla uygarlıklar birbirlerinin başarılarından faydalanmıştır. İslâm uygarlığı da çeviri sürecinin en yüksek modelini sunan ve uygarlıkları kültürel açıdan zenginleşmeye ve kültürleşmeye götüren uygarlıklardan biri

olarak, hatta ilki olarak kabul edilir. Eğer biz Babil, Asur, Mısır, Hindistan, Çin, Pers, Yunanistan vd. eski uygarlıkların tarihine bakarsak, çevirinin ulusal gelişimin ana mekanizması olduğunu görürüz. Çeviri, global kültürler arasında stratejik bir köprüdür.

Yavaş yavaş, eski el yazmalar Bağdat ve Basra'ya aktı. Çoğunlukla Yunan yazarlarının eserleri olmakla, el yazmalar Pers, Hindistan ve Çin'den ithal edildi. El-Ma'mun ve seçkinlerin diğer üyeleri, el yazmalarını bulmak için misyonerler gönderdi. Çevirmenlerin tamamı Müslüman veya Arap değildi, aralarında Bizans İmparatorluğu'ndan gelen Yunanlılar ve Suriye dilinde yazan ve konuşan Hıristiyan şahıslar da vardı. Arapça olmayan kitapların Arapçaya çevirisi ilk olarak ikinci Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur (754-775) tarafından yaptırılmıştır. Ebu Cafer al-Mansur'dan sonra çeviri bir gelenek haline geldi ve ana faaliyet olarak kaldı. Bu tür çalışmalar arasında uygulamalı bilimler üzerine çalışmalar, Galen ve Hipokrat'ın tıp üzerine çalışmaları, "Öklid'in Öğeleri" gibi matematiksel çalışmalar, Batlamyus'un Almagest gibi astronomik metinler vb. vardı. Felsefe, aynı zamanda Aristoteles ve Platon'un eserlerinin çevirileriyle de ünlendi (Masood, 2009: 46).

Halifeler, devlet destekli resmi kurumlar kurdu. Belθ institutlardan biri de Bağdat'ta Beyt-al Hikma idi. Böyle bir kurum Bağdat'taki Bilgelik Evi (Beyt'ül-Hikme) idi. Kurumda çok sayıda araştırma ve çeviri salonları ile Harun Reşid ve Mamun'un nadir kitap koleksiyonlarının kütüphaneleri vardı. Bağdat'ın en büyük kütüphanesi ve çeviri merkezi olan Bilgelik Evi'nin açılmasıyla, klasik bilimsel bilgiler Yunanca, Çince, Sanskritçe, Farsça ve Suriye dilinden Arapçaya çevrildi. Bu, dünyanın farklı yerlerinden ve farklı kültürlerden bilgilerin Bilgelik Evi'ne akınına yol açtı. Çeviri süreci, hoşgörü, hümanizm, iletişim ve diğer kültürlerle adaptasyon pratiğini destekledi. (Bsoul, 2019: 2-4).

Böyle ki, insan türünün geçirdiği bütün ilerlemeler, değişimler dil üzerine etki yapmadan tek tek insanlara, uluslara etki yapamazlar. Her dönem, önceki dönemlerden birtakım etkiler alır ve bu etkiler insanların ve ulusların gelişmesinde en derinlere kadar işler. Tek tek özellikler dillere yeni bir karakter verir. Böylece dil öyle bir güç kazanır ki, "tümüyle içten bir şey olmasına karşın, aynı zamanda dıştan ve bağımsız olan, giderek insana karşı güçlülük gösteren bir varlık olur. Dil kendi üzerinde gelip geçen etkilerle, tümüyle kendi karakterine ilişkin olacak olan bir bireysellik kazanır ve dil bu karakter üzerine yeniden etkide bulunur (Akarsu, 1998: 47).

4. Bilimin Gelişmesinin Bir Sonucu Olarak Diğer Milletlerin İslam İmparatorluğu'na Akını

XII-XIII. yüzyıllarda antik bilim ve felsefenin gelişmesinin yeniden canlanması Avrupa entelijansiyasında büyük bir dönem olmuştu. Renan, Batılı bilim adamları tarafından Arapça metinlerin elde edilmesinin ortaçağ bilim ve felsefe tarihini iki farklı döneme böldüğünü yazıyor. İlk dönemde insan, Greko-Romen okulunun eksik kısımlarını kendi çıkarlarını tatmin etmek için topluyor ve böylelikle yeniden sirkülasyon onların tarihten silinmesini engelledi. İkinci aşamada antik bilim bu kez Müslüman alimlerin yorumlarıyla yeniden Batı'ya ulaşır (Renan, 1852: 158).

Müslüman ilminin ana sloganı, diğer medeniyetlerin en iyi bilimsel bilgilerini özümsemek, değiştirmek, yeni inovatif fikirler getirmek, zenginleştirmektir. Müslümanlar, eski Asya, klasik

Yunan ve Roma erken kültürlerinin birleşik mirasına sahip olmuş ve çoğunu bu güne kadar korumuştur. Bunlardan biri İslam filozoflarının, matematikçilerin, astronomların, natüralistlerin ve teknoloji uzmanlarının tarihsel başarılarıdır. Elbette bu seçkin topluma Yahudiler ve Hıristiyanlar da dahildi. İslam toplumu, dünya tarihindeki ilk çok ırklı ve çok uluslu gruptu. Bu açıdan bakıldığında, Müslüman ilimi ilk gerçek uluslararası bilim olarak adlandırılabilir.

Böyle ki, Kuran'ın büyük bir kısmının tarihi olaylara dayanmasının İslam kültüründe yetişmiş alimleri tarihi bilime sevk ettiğini de belirtmek gerekir. Onlar Yunan tarihçi Herodot'tan sonraki ilk tarihsel metodolojiye dayanan temel tarihi eserler kaleme almışlardı. Bunlar arasında Al-Tabari, Mes'ud, İbn Fadlan ve İbn-i Haldun gibi tarihçiler vardı. Onların tarih ve toplum araştırmalarındaki deneyleri, sonraki yüzyıllarda Batı'ya büyük katkılar sağladı ve bu bilimsel keşifler ve buluşlar, Avrupalılar tarafından yaygın olarak kullanıldı. Belirtelim ki, ilk kez, Müslüman Doğu bilimsel ve tümevarımsal metodoloji (Zekeriyâ er-Râzî ve İbn-i Heysem) kullanarak araştırma yürütmüşler. Bu tümevarımlı yöntem bilimsel literatürde ilk kez Batı'daki İngiliz antropolog Briffault tarafından belirtilmiştir. O belirtmiştir ki, Arap dili ve biliminin ustası olan Bacon'un, İslam ilminin ve metodolojisinin Batı'ya aktarıcılarında biri olmuştur. İslam ilmi ve metodolojisinden sonra Sühreverdi el-Maktûl, bu alanda çalışarak Yunan mantığını geliştirdi. Bîrûnî, gözlem ve deney yöntemlerini bilime tanıttı ve bu bilimsel deney sonucunda bilimsel keşiflere imza attı (Səmədov, 2018: 64).

IX-XI yüzyıllarda Müslüman dünyasının entelektüel genişlemesine yol açan ana unsur *insan ilgisidi*. Yeni uygarlık inancı Müslümanları etraflarındaki her şeyi incelemelerine sevk etti. Orta Çağların başlarından beri Müslümanlar, yaratılışın her yönü, evrenin yaratılışı, insanların (beşeriyetin) kaderi, insanoğlunun toplumdaki rolü vd. gibi birçok sorulara cevap aramaya çalışıyorlardı. İlk günlerden itibaren, yeni işgal edilen bölgelerden gelen entelektüel mirası derinlemesine araştırdılar (Turner, 1995: 18-19) Gazali, Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin Âmidî, Siraceddin Urmevi, Seyid Şerif Cürçânî ve Teftazanî gibi düşünür ve filozofların eserleri Batı'da incelendi ve üniversitelerin ilahiyat fakültelerinde okutuldu. Ayrıca felsefe alanında Fârâbî, İbn-i Sînâ, İbn Rüşd ve Fahreddin Razi'nin felsefi eserleri, özellikle onların Aristoteles'in eserlerine ilişkin yazdıkları Arapça yorumları Latince'ye çevrilmiştir. Onların hakikat, nedensellik ve bilimlerin sınıflandırılmasına ilişkin görüşleri ve bu yöndeki yazıları tüm Avrupa üniversitelerinde çokça tartışma konusu olmuştur. İbn Rüşd'ün ikili hakikat kavramı, Hristiyan teolojisinde Kilise ve Devlet kavramlarına yeni bir anlam kazandırmıştı. Böylece, skolastikanın hüküm ettiği Batı düşüncesinde ikinci hakikat kaynağı olan devlet kendi diktasını ortaya koymaya başlamıştı. İslam kültürünün ve felsefesinin etkisi sonraki dönemlerde de hissediliyordu, böyle ki, Descartes'tan Kant'a kadar olan devirde bu etkiyi hissetmek mümkün. Özellikle Gazali'nin varoluş hakkındaki fikirleri, Batı'da Descartes'la başlayan modern felsefi düşünceye ışık tutmuştur. Descartes'tan sonra Leibniz, Spinoza ve Kant gibi filozoflar İslami felsefi düşünceyle ilgilenmeye başladılar ve ondan kullandılar. Arap dili ve felsefesi hakkında derinlemesine bilgi sahibi olan C. Locke ve D. Hume, İslam düşüncesi ile peripatetizmi sentezlemiş ve yeni Batı düşüncesinin örneklerini vermiştir (Səmədov, 2018: 65).

Sonuç

Farabi, İbn Sina, Gazzali, İbn Miskeveyh, Nasiruddin Tusi, İbn Haldun, Kınalızade Ali vb. büyük İslam filozof ve düşünürlerinin belirttikleri üzere herşeyden önce insanoğlunun anlaması gereken gerçek onun ontolojik olarak sosyal veya medenî bir varlık olduğu gerçeğidir. Filozofların tabiri ile ifade ederse “el-İnsan medeniyyun bi`-t-tab`i” (İnsan doğal olarak medeni/sosyal bir varlıktır). Platon ve Aristo’ya dayan bu tez insanın doğası ve tabiatı itibariyle medeni bir varlık olduğunu, onun yalnız yaşayamayacağını ve bir toplum içinde birlikte yaşamak zorunda olduğunu söyler. Çünkü insan ontolojik yapısı itibariyle başkalarına muhtaç bir varlıktır. Ayrıca insanların sahip olduğu doğal özellik ve imkanları gerçekleştirme başarısında da derece ve ölçü farklılıkları vardır. Kur’ân-ı Kerim’de de “Şüphesiz sizin iş, çalışma ve çabalarınız elbette farklı farklıdır” (Leyl 92/4) şeklinde işaret edilen bu duruma göre gerçeğin algılanmasına ilişkin sözkonusu farklılık ve derecelenme bir taraftan birlikte yaşamayı zorunlu kılarken, bir yandan da insanların sosyal statülerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Filozoflara göre insan gelişmesi ve en yüksek kemale ulaşabilmesi için o kadar çok şeye muhtaçtır ki, bunları tek başına sağlayabilmesi imkansızdır. Dolayısıyla bir yandan insanın anlama, düşünme ve kavrama gibi fitri yetenekleri konusundaki eşitsizlik ve eksiklikler, diğer yandan da yaşam için gerekli olan iş ve sanat alanlarının zenginliği insanların birlikte yaşamasını zorunlu kılmıştır. (Gafarov, 2016 : 93)

Sonuç olarak, İslam dini bir arada yaşama geleneklerini güçlendirmiş, hümanist bir manevi ortamın oluşmasında önemli bir rol oynamıştır ve karşılıklı saygı, diyalog, barış ve hümanizm değerlerinden oluşan bir hiyerarşiyi bünyesinde barındırmaktadır. Aramızdaki ortak noktaları, benzerlikleri keşfettikçe, paylaşılan birlik duygusu daha da artabilir. Bilimsel ve teknik evrim paralel aydınlanma ve karşılıklı anlaşma ile gerçekleştirilir. Bütün ulusların bir araya gelmesi, aralarındaki rekabeti güçlendirir, çünkü onlar birbirlerinden öğrenirler ve karşılıklı zenginleşirler. Uluslar arasındaki farklılıklar, ayrılık değil, zenginlik olarak görülmelidir. Bütün bu farklılıkları hesaba katarsak, bir arada yaşamının gerçekleşmesinin hümanizm ruhundan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Tüm bu başarılar, bir arada yaşama kültürünün sonucuydu. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Yunan yazarların eserlerinin çevirisiyle Müslümanlar entelektüel mirası özümsemiş ve sistematik hale getirmiş, onu yeni inovatif ve buluşlarla zenginleştirerek, özellikle matematik, optik, tıp ve astronomi gibi alanlarda büyük başarılar elde etmişlerdir. Onların Arap halifeliğinde yaşayan halklarla birlikte bilim ve kültürün gelişmesi gibi ortak bir hedefleri vardı ve bir arada yaşama, ilerleme, insanlık ve diğer halklara ve toplumlara saygı gibi yüksek kültürel nitelikleri aşilayarak bu hedefe belirli bir süre de olsa hayata geçire bildiler.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*, 3. Basım. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Bekiryazici, Eyüp. (2017) İslam Felsefe Düşüncesinde Endülüs’te Birlikte Yaşama Katkisi. *Medeniyet ve birlikte yaşama kültürü*. Editör: Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar, Prof. Dr. Ertan Özensel. Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları.

Bsoul, L. (2019) *Translation Movement and Acculturation in the Medieval Islamic World*. Switzerland: Springer Nature.

İsmayılov, M. (2017, May - İyun). Din, Cəmiyyət və Sosial İntegrasiya. *Dövlət və Din* - № 03 (50), 24-32.

Gafarov, A. (2016, Haziran) Felsefi ve Dinî Açından Birlikte Yaşamın Temel Değerleri Üzerine Bir Analiz. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 13, No. 31, 87-133.

Lapidus, I. (2014). *A History of Islamic Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Masood, E. (2009). *Science and Islam: History*. London : Icon Books Ltd.

Məmmədov, C. (2017). *Diplomatik psixologiya: siyasi, ideoloji və psixoloji diversiya və anti-diversiyaların metodları*. USA: “Political Technologies”.

Kunduracı, N. (2015, Ocak – Haziran). İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Kültürü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, № 34, 61-88

Renan, E. (1852). *Averroes et l'averroïsme: Essay Historique*. Paris: A.Durard Libraire Rue Des Grès.

Səmədov, E. (2018). *Birgə yaşayış fəlsəfəsi: Özüniütə criddən vəhdətə doğru*. Bakı: Tuna.

Turner, H. (1995). *Science in Medieval Islam: An Illustrated Introduction*. (First pr. 1918). Austin: University of Texas Press.

